

Matela, Jiří

Nástin pojetí jazyka a základních lingvistických kategorií

In: Matela, Jiří. *Podmět v moderní japonštině*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017, pp. 81-103

ISBN 978-80-210-8671-5; ISBN 978-80-210-8672-2 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137119>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

4 NÁSTIN POJETÍ JAZYKA A ZÁKLADNÍCH LINGVISTICKÝCH KATEGORIÍ

Jak jsme již zmínili v předchozích kapitolách, současná lingvistika, v japonském i mimo-japonském prostředí, představuje různorodé pole teoreticko-metodologických rámců, z nichž mnohé se často vzájemně ovlivňují, jiné však mohou být na sobě zcela nezávislé. Lingvistická analýza určitého jazykového jevu je potom do značné míry ovlivňována základními teoretickými východisky a filozofickými závazky toho lingvistického rámce, v němž se analýza odehrává. Přijmeme-li jako fakt představu, že není pouze „jedna lingvistika“, jsme nuceni situovat naši vlastní analýzu do alespoň zhruba vymezeného rámce, což má za cíl zajistit konzistentnost argumentace. Nestačí přitom specificky definovat pouze kategorii podmět. Pokládáme za nezbytné v hrubých rysech nastínit také kategorie jazyk a věta a přístup ke slovním druhům a k pojetí lingvistických kategorií obecně.

4.1 Východiska a závazky lingvistického zkoumání

Lingvistika jako vědní disciplína představuje „vědecké zkoumání jazyka“ (Genetti 2014: 18). Vědecký rozměr je přitom shledáván na jedné straně v její empiričnosti – lingvistika je založena na pozorovatelných datech – a na straně druhé ve snaze o objektivnost – lingvistika není zatížena apriorními koncepty a etickými soudy. Zatímco v těchto premisách se většina lingvistických přístupů shoduje, v pojetí objektu zkoumání, tj. jazyka, lze

pozorovat mnohdy zásadní nejednotnosti. Právě pojetí pojmu jazyk, tedy pojetí toho, co je „jazykové“ (a tedy předmětem lingvistického zkoumání) a co nikoliv, představuje jeden ze zdrojů specifík různých lingvistických směrů. Pro funkčně-strukturální jazykovědu pražského ohniska je jazyk především abstraktním systémem pojmů, jenž jako intelektuální konstrukt slouží pro výklad textů, tj. konkrétních kulturně-sociálních řečových skutečností, charakteristických situačním ukotvením, žánrovým zařazením a jistou diskursní tradicí. Pro přístupy generativistické představuje jazyk především určitý specifický typ znalosti, jíž coby biologickou daností disponuje každý lidský jedinec. Takto pojímaný jazyk je tedy objektivní skutečností lidského kognitivního aparátu, jež se lingvisté pokoušejí modelovat pomocí specifických (a z konkrétní teorie odvozených) popisných nástrojů. Také pro většinu představitelů skupiny lingvistických rámců, jež se hlásí k tzv. kognitivní lingvistice, respektive k „druhé generaci kognitivních věd“¹, je jazyk primárně systémem v rámci lidské kognitivní výbavy. Kognitivní lingvisté nepřístupují k formalismu jako k účelu o sobě a na rozdíl od jinak orientovaných rámců zdůrazňují jednak úzkou provázanost tohoto systému s jinými („ne-jazykovými“) kognitivními funkcemi, jednak však současně vyzdvihují roli kulturních a společenských faktorů při utváření a přetváření jazyka v jeho individuální i kolektivní skutečnosti. Je patrné, že právě nejednotnost pojmu jazyk je jedním z hlavních zdrojů vzájemných nepochopení a rozporů mezi jednotlivými lingvistickými rámci.

Kromě konceptualizace předmětu zkoumání se různé lingvistické rámce vyznačují také specifickými výchozími stanovisky a závazky filozofické povahy. Tyto závazky jsou klíčové, neboť předurčují způsob přístupu k objektu zkoumání, formu argumentace a podobu deskriptivního aparátu či lingvistického modelu. Pro ilustraci zde představíme filozofické závazky funkčně-strukturální jazykovědy, generativisticky orientované lingvistiky a lingvistiky kognitivní.

O závazcích funkčně-strukturální jazykovědy pražského ohniska hovoří Hoskovec (2008) jako o „noetickém stanovisku“. Zmiňuje přitom jednak **závazek strukturální** – závazek vidět jazykový systém jako celek, jehož vlastnosti nelze odvozovat z pouhého souhrnu částí, nýbrž důsledně z jejich vzá-

jemných vztahů, a dále pak **závazek funkční** – závazek zkoumat výrazové prostředky jazyka se zřetelem na jeho schopnost přispívat k postižení mimojazykové skutečnosti. Kromě těchto dvou závazků lze ve funkčně-strukturální jazykovědě identifikovat **závazek antipsychologismu** – závazek nenahlížet na jazykové jednotky jako na psychická jsoucna. Lze říci, že právě tento závazek je v přímém vztahu s pojetím jazyka nikoliv jako jevu lidské psychiky/kognice, nýbrž jako intelektuálního konstruktů utvářeného abstrakcí lingvistických kategorií z konkrétních textů.

Závazky formalisticky orientované generativní lingvistiky shrnuje např. Lakoff (1989). Ten dává příklad tří závazků: **závazek chomskyánský** – závazek konstruovat model lidského jazyka (a myslí) pouze s využitím nástrojů formální logiky a současně závazek vidět syntax jako studium algoritmické manipulace s abstraktními symboly, **závazek objektivismu** – závazek vidět jevy světa jako existující objektivně v „přirozeně“ daných podobách, stavech, vztazích atd., bez ohledu na subjekt, jenž určitý objekt vnímá, a **závazek fregeovský** – závazek chápat jazykový význam jako jev sestávající ze vztahů mezi symbolem a „objektivní“ skutečností, tj. jako referenci a pravdivostní podmínky. Je zjevné, že takto formulované závazky na sebe vzájemně navazují, a mohou tak sloužit jako východiska pro ucelenou teorii jazyka. Současně tyto závazky určují, co má být přijímáno jako empirický objekt zkoumání, a tím určují pojetí vědeckosti generativní lingvistiky.

Výchozí závazky kognitivně orientované lingvistiky jako první taktéž představil Lakoff (1989), jejich přijetí širším spektrem kognitivních lingvistů pak dokládají např. Evans a Green (2006) aj. Kognitivní lingvistika vychází ze dvou závazků: **závazek zobecnění** – závazek konstruovat model jazyka stanovováním principů, jimž podléhají řečové jevy a struktury na všech úrovních zkoumání, a **závazek kognitivní** – závazek konstruovat model jazyka tak, aby byl v souladu s poznatky o mozku a myslí získanými z jiných souvisejících disciplín. Oba zmíněné závazky představují hlavní zdroje sebevymezení kognitivní lingvistiky vůči lingvistice generativní (a také jiným směrům). Závazek zevšeobecnění je odmítnutím modulárního pojetí jazykových plánů, závazek kognitivní pak umožňuje zasadit kognitivně

orientovanou lingvistiku do sjednoceného rámce moderních kognitivních věd, jež určitá teoreticko-metodologická východiska sdílejí.²

Adekvátnost určitého lingvistického modelu je tedy vždy relativní – vztahuje se k souboru filozofických závazků. Kromě toho je výsledný model přirozeně předmětem posuzování míry „vědeckosti“. Zatímco některé lingvistické rámce pokládají za kritérium vědeckosti prediktivní schopnosti daného modelu, jiné uznávají za vědecké i takové teorie, které nejsou schopny předpovídat, ale pouze vysvětlovat. Zdůrazňování kritéria prediktivnosti, které je příznačné pro generativistické přístupy, lze přisuzovat snahám o zasazení jazykovědy do rámce přírodních věd. To přirozeně předpokládá zúžené pojetí jazyka. Naopak širší pojetí tohoto konceptu vede k situování jazykovědy na pomezí přírodních a společenských věd, neboť jazyk v takovém pojetí má jak charakteristiky jevu biologického, tak i charakteristiky jevu kulturního.

Náš přístup se nadále přiklání k pojetí jazyka v širší perspektivě, kromě závazku strukturálního a funkčního si tedy bereme za své především výše zmíněné dva závazky kognitivní lingvistiky.

4.2 Přístupy k jazykovému významu

Tradičně ústřední postavení má v lingvistice – jako sémiotické disciplíně – koncept významu. Pro funkční strukturalismus je to, jak se abstraktní jazykový význam aktualizuje v konkrétních textech do jedinečného smyslu, přímo hlavní otázkou jazykovědy.³ Avšak podobně jako v případě pojetí jazyka i přístupy k jazykovému významu se u různých jazykovědných rámců liší a většinou vyplývají z obecnějších filozofických východisek. Jak jsme již nastínil v předchozím oddíle, generativisticky orientovaná jazykověda nahlíží na význam referenčně a objektivisticky, tj. jako na logické vztahy mezi diskrétními kategoriemi, objektivně existujícími v určitém mimojazykovém světě, a formálními mentálními symboly. Funkčně-strukturální jazykověda k významu přistupuje především diferenčně, tj. jako k souboru hodnot, jimiž jazykový znak disponuje ve vztahu k jiným znakům uvnitř abstraktního

jazykového systému. Většina přístupů kognitivní lingvistiky v jistém smyslu klade význam do přímé souvislosti s pojmem, tj. prvkem konceptuální struktury. Pro kognitivně lingvistické pojetí významu je však příznačné především zohlednění jazykového subjektu – mluvčího/adresáta⁴ – v procesu semiózy. Lze tedy říci, že pro kognitivní lingvisty je s ohledem na pojetí jazykového významu jako něčeho dynamického spíše než pouhý koncept zásadnější proces konceptualizace.⁵

Funkčně-strukturální lingvistika si klade za cíl vyložit význam jazykového znaku objektivně, tj. nadindividuálně, ať již jde o abstraktní význam v rámci systému jazyka, či o jeho aktualizaci coby konkrétního smyslu v konkrétních textech. Objektivnost je zde zaručena závazností norem daného jazyka, kterých si jsou členové daného jazykového společenství vědomi a které se nejzřetelněji projevují skrze důsledky jejich případného porušení. Přístup funkčně-strukturální lingvistiky k významu lze tedy chápat jako snahu zodpovědět otázku „Co znamená X?“, kde X je bifaciální jazykový znak – jednota výrazového a obsahového plánu. Vztahy, v nichž se takto pojímaný význam vyšetřuje, jsou **dyadické** – jde o vztahy mezi dvěma entitami, přičemž jednou z těchto dvou entit je výraz, případně jazykový znak ve své celistvosti, tou druhou je pak buď entita mimojazykové skutečnosti – při referenčním vyšetřování –, situace, která vyvolala užití daného znaku – při inferenčním vyšetřování –, nebo jiný jazykový znak – při diferenčním vyšetřování. Podobně dyadický je referenční postoj k významu v generativisticky orientovaných přístupech. O kognitivně lingvistickém postoji k významu pak Ikegami (2002) či Ikegami a Morija (2009) hovoří jako o postoji založeném na pojetí **triadických** vztahů, tj. na vzájemných vztazích výrazu, obsahu a interpretanta jazykového znaku. Takový přístup pak lze chápat jako snahu zodpovědět otázku „Jak Y rozumí X?“, kde Y je interpretant (mluvčí, adresát) a X je binární jazykový znak. Croft a Cruse (2004: 8) pak v souvislosti se sémantikou v rámci kognitivně orientované lingvistiky hovoří o „sémantice porozumění“ (*semantics of understanding*). V tom, zda se v přístupu k jazykovému významu zohledňuje role vnímajícího subjektu, či nikoliv, lze spatřovat jeden z hlavních rozdílů mezi funkčně-strukturální a kognitivní lingvistikou.⁶

Každé z výše nastíněných pojetí významu má své výhody i nevýhody. Funkčně-strukturální pojetí umožňuje dostat závazku antipsychologismu, který jsme nastínili v předchozím oddílu, a popisovat význam jako nadindividuální a ryze jazykový jev (samořejmě ve strukturálním pojetí jazyka, tj. s důrazem na jeho kulturně sociální povahu). Ve vztahu k percepci jazykového významu interpretantem je však ze své podstaty nuceno často odkazovat k určitým „předporozuměním“, která ukotvuje výhradně v textové zkušenosti. Kognitivně orientovaná lingvistika si za předmět svého zkoumání bere nejen konkrétní texty, ale také kognitivní aparát a široký soubor mechanismů, jejichž prostřednictvím individuální mluvčí konkrétní texty produkuje a interpretuje. Je přitom zjevné, že tento aparát u každého interpretanta představuje nejen vědomou znalost kulturně-jazykových norem, ale také takovou kognitivní výbavu, která se sice skrže konkrétní jazykové projevy manifestuje, je však z velké části nevědomá a přesahující hranice jazyka v zúženém pojetí.⁷ Kognitivní přístupy tedy skrže pozornost, kterou věnují jazykovému subjektu, nabízejí nejen popis struktura-ce, ale také vysvětlení motivací významů jazykových jednotek. Význam je však v kognitivních přístupech primárně chápán referenčně, což vyvolává otázku o povaze a situovanosti referentu. Kognitivní lingvistika odmítá objektivistickou referenci, tj. vztah symbolu k entitám objektivního mimojazykového světa, která je v rozporu se zkušenostním charakterem pojmového aparátu jazykového subjektu. Ronald W. Langacker tento postoj shrnuje následovně:

„Význam není objektivně dán, nýbrž konstruován, a to i pro výrazy vztahující se k objektivní realitě. Nemůžeme tudíž vykládat význam popisováním objektivní reality, ale pouze popisováním kognitivních procesů, skrže něž ji chápeme. Předmětem sémantické analýzy je lidská konceptualizace a struktury, jež nás zde zajímají, jsou ty, které člověk vnáší do své mentální zkušenosti skrže aktivní kognitivní zpracování.“⁸

Problém významu jako referenčního vztahu se pokouší řešit Chris Sinha (1999), jenž předkládá následující definici:

„Význam je vztah projekce mezi určitou jazykově konceptualizovanou referenční situací a konceptuálně motivovaným výrazem, který umožňuje posluchači porozumět – v kontextu světa dané rozpravy – komunikačnímu aktu, jež mluví zamýšlí.“ (Sinha 1999: 238)

V analýze výrazů, které budou věnovány následující kapitoly, vycházíme z výše nastíněných kognitivních přístupů k významu. Současně zohledňujeme také některé funkčně-strukturální postoje. Není v možnostech této studie plně postihnout pojetí jazykového významu ve všech jeho aspektech, stejně jako zde není prostor pro detailnější nástin našeho pojetí konceptu jazyk. Pro naše potřeby v tuto chvíli pokládáme výše uvedenou Sinhovu definici a Langackerovu charakteristiku jazykového významu jako prvku porozumění za postačující.

4.3 Pojetí PODMĚTU jako jazykové kategorie

Při výstavbě deskriptivního aparátu jazyka utváří jazykověda systém kategorií, tj. množin prvků, jež určité rysy sdílejí a určité rysy jsou pro ně specifické – odlišují je od prvků kategorií jiných. Přestože v lingvistice (a ve vědách obecně) je toto v jistém směru nutný důsledek metodologického „závazku zobecnění“, je kategorizace současně jedním ze základních kognitivních mechanismů, jenž přesahuje hranice konkrétního intelektuálního konstruktů. Máme-li nahlížet na podmět jako na jazykovou kategorii, je zapotřebí důsledně si uvědomit vlastnosti kategorií a povahu kategorizace obecně. To umožní konzistentní kategorizaci prvků, jež jsou předmětem naší analýzy.

Jednou z charakteristik kognitivně orientované lingvistiky je ústřední role tzv. prototypového pojetí kategorií jako alternativy k tzv. klasickému pojetí kategorií (Lakoff 1987).⁹ Klasické pojetí kategorií, které lze vysledovat až k Aristotelovi, se vyznačuje přisuzováním ostrých hranic kategoriím (členství v kategorii má tedy binární povahu – člen vs. nečlen) a přisuzování rovnocenného statusu všem členům dané kategorie (žádný člen není

lepším příkladem dané kategorie než člen jiný). Kategorie jsou současně definovány skrze nutné a dostačující podmínky, přičemž tyto rysy jsou binární (Taylor 1995: 23). Prototypové pojetí kategorií, které v 70. letech 20. století nejvýrazněji představila Eleanor Rosch (nar. 1938),¹⁰ je postaveno na vztahu členů dané kategorie k centrálnímu prototypu – relativně abstraktní mentální reprezentaci, která shrnuje klíčové rysy, jež nejlépe reprezentují příklady dané kategorie (Evans a Green 2006: 249). Členství v kategorii je odstupňované, některé členy jsou tedy lepšími příklady dané kategorie než členy jiné. Nelze přitom určit přesný výčet nutných a postačujících rysů, neboť kategorizace samotná je dynamický proces ovlivňovaný kontextuálními a jinými faktory. Prototypové kategorie mají většinou neostré hranice, takže se lze běžně setkat s případy pomezního členství.¹¹ Teorie prototypových kategorií byla již ve svých počátcích vystavena kritice a nelze ji pokládat za bezproblémovou. V našem pojetí tedy budeme hovořit spíše o prototypových efektech při kategorizaci než o prototypových kategoriích.¹²

Přestože teorie prototypových kategorií vznikla jako výsledek výzkumů v oblasti kategorizace jevů mimojazykového světa, prototypové efekty lze pozorovat také u kategorií lingvistických.¹³ Přehled, který jsme předvedli v oddílech 3.3 a 3.4 v tomto ohledu demonstruje závislost většiny teorií podmětu v japonštině na klasickém pojetí kategorií. Odpůrci podmětu jako Akira Mikami nebo Takehiro Kanaja se snaží dokázat, že v systému japonského jazyka není konstrukce, která by splňovala nutné podmínky pro klasifikaci v rámci kategorie podmět. Podobně i lingvisté, kteří podmět v japonštině uznávají, vycházejí z binárního pojetí kategorií: podmět vs. ne-podmět. Pouze Šibatani (1985) pojímá podmět jako kategorii disponující prototypovými efekty. Problematičnost jeho pojetí podmětu pak vyplývá především z rysů, jež přisuzuje podmětovému prototypu.

Pokud jde o podmět, je důležitým příkladem pokusu definovat jej jako prototypovou kategorii Lakoff (1987: 64–66). Podmět je podle Lakoffa kategorií, která v sobě spojuje kategorie konatel a téma. Obě dvě tyto kategorie jsou však samy kategoriemi prototypovými. Necentrální členy kategorie, tj. členy, jež jsou relativně vzdáleny od prototypu směrem k pe-

riferii dané kategorie, jsou motivovány podobnostmi s prototypickými členy:

- „– Jmenné fráze, které nejsou ani prototypickými konateli, ani prototypickými tématy, mohou být podměty – a relativně dobrými příklady podmětů – za předpokladu, že mají důležité vlastnosti konatele a tématu.
- Díky tomu je umožněno něco, co můžeme nazvat „na prototypu založená univerzálie“. Podmět je kategorie, jejíž ústřední členy jsou jak prototypickými konateli, tak prototypickými tématy.“ (Lakoff 1987: 65)

Lakoff dále uvádí příklady rysů prototypického konatele: vůle, primární zodpovědnost za děj. Jde tedy o ukázkou snahy vymezit podmět z velké části na základě sémantických rysů, aniž by se tato snaha opírala o objektivistické pojetí významu.

Takto nastíněné pojetí podmětu je nutně značně zjednodušené (a ve světle typologických přístupů i poněkud problematické). Může však sloužit jako vhodné východisko pro analýzu japonštiny, neboť vybízí k zaměření pozornosti na výrazy, jež jsou klasifikovány jako prototypické příklady vyjádření tématu (tj. především konstrukce [NP *wa*]), a na výrazy, jež jsou klasifikovány jako prototypické příklady vyjádření konatele (tj. především konstrukce [NP *ga*]). Od těch lze dále postupovat směrem k méně prototypickým příkladům, a nahlížet tak na podmět jako na tzv. radiální kategorii – kategorii strukturovanou vzhledem k prototypu, jejíž neprototypické členy nejsou prototypem generovány (a nejsou tudíž predikovatelné), nýbrž jsou jím motivovány. Analýza pak má za cíl tuto motivovanost objasnit.

K otázce podmětu jako jazykové kategorie se ještě vrátíme v oddíle 4.6. V následujícím oddíle představíme kategorii věta, přičemž naší snahou bude mj. ilustrovat, že i k ní lze adekvátně přistupovat jako ke kategorii vykazující prototypové efekty.

4.4 Pojetí VĚTY jako kategorie japonského jazyka

V předchozích kapitolách jsme několikrát předvedli, že útvarem, v jehož rámci se podmět nejčastěji stanovuje a popisuje, je věta. O problematičnosti tohoto konceptu hovoří např. Fiala (2011), ten však současně poukazuje na skutečnost, že věta zůstává intuitivně dobře přijímaným konceptem pro běžného uživatele jazyka. Je přitom však nutno zdůraznit, že věta není vždy pojímána jako objektivní skutečnost, spíše se na ni nahlíží jako na jeden z výkladových konstruktů. Platí to jak pro funkčně-strukturální jazykovědu (např. Hoskovec 2010), tak i pro kognitivní lingvistiku (např. Evans a Green 2006: 110–111). V obou případech je věta chápána jako abstraktní koncept, jenž vzniká idealizací konkrétních výpovědí. Výpověď definuje Hoskovec (2010: 190–191) jako elementární textovou jednotku, jež se vyznačuje situačním ukotvením a žánrovým zařazením. Croft (2001b: 26) definuje výpověď (*utterance*) následovně:

„Výpověď je konkrétní, skutečná materializace produktu lidského chování v komunikační interakci (tj. řetězec zvuků), tak jak je vysloven, gramaticky strukturován a sémanticky a pragmaticky interpretován v daném kontextu.“

Funkční strukturalismus a kognitivní lingvistika tak do určité míry pojetí výpovědi sdílejí.

Funkční strukturalismus rozlišuje mezi pojmenovávacími a usouvztažňovacími prostředky. Věta je potom definována jako pole vztahů (syntagmatických a paradigmatických) mezi pojmenovávacími jednotkami. Kromě toho je větě přisouzena konkrétně daná prozodická struktura s intonační konturou a hierarchická větněčlenská struktura s přísudkem jako základním, jinak než elipticky nevyпустitelným větným členem na vrcholu. Právě přítomnost přísudku ve struktuře syntagmatických vztahů je pro Hoskovce kritériem určení výpovědi jako „větné“.

Jak jsme již zmínili v části 3.2.4, většina japonských jazykovědců nerozlišuje mezi větou a výpovědí tak, jako to činí funkční strukturalismus. Dělení výpovědí na větné a nevětné je v případě japonštiny problematické z několika důvodů. Jednak predikativy ve funkci přísudku nemají oproti jiným funkcím

vždy jasně odlišnou morfologickou podobu, jednak výpovědi bez prototypického přísudku mají v japonských textech kvantitativně výrazné zastoupení. To na jednu stranu ztěžuje určování aktuálně eliptického výrazu v mnoha typech konstrukcí, současně to však také snižuje míru příznakovosti výpovědí, které by se daly klasifikovat jako „nevětné“. Z těchto důvodů přistupují japonští lingvisté ke konstrukcím typu jednoslovných vět (*ičigobun*) taktéž jako k větám a snaží se hledat podmínky pro jejich „větný“ status v jiných prvcích, než je přítomnost prototypického přísudku. Jak jsme ilustrovali v několika částech oddílu 3.2, v prostředí *kokugogaku* je v tomto ohledu do značné míry emblematický pojem predikace (*čindžucu*), jehož pojetí je však značně různorodé.

Východiskem pro naše pojetí věty, v rámci níž se budeme pohybovat při analýze podmětového charakteru vybraných výrazů v následujících kapitolách, bude náhled na větu jako na kategorii, jež vykazuje prototypové efekty. Tento postoj není zcela v rozporu s funkčně-strukturálním pojetím, neboť jak uvádí Hoskovec, věta se definuje „jako jazykový výraz vyhovující požadavkům jistého obecného schématu, [...]“ (Hoskovec *ms(a)*: 10). Zmíněné „obecné schéma“ pak pro nás představuje právě větný prototyp. Pro vymezení věty dále využijeme koncept větné **funkce**, neboť jazyk chápeme v tradici pražského funkčního strukturalismu jako systém prostředků funkčních. Koncept funkce bývá v některých přístupech opomíjen. Zde jej využijeme v podobě, v jaké jej zdůrazňuje např. Takebajaši (2008). Cílem by mělo být takové vymezení věty, aby v sobě spojovalo rysy funkčně-strukturálního pojetí s požadavky japonské lingvistiky (především pak uznání jednoslovných vět jako prvků kategorie věta).

Takebajaši (2008) k pojmu funkce dochází skrze analýzu konjugačních tvarů predikativů ve starověké japonštině.¹⁴ Ty podle něj byly formou pro specifické vyjádření se k *modu existendi* podmětu,¹⁵ plnily tedy syntaktickou i modální funkci. Ačkoliv v průběhu historického vývoje konjugační tvary o tuto svoji roli přišly, funkce věty jako takové zůstala beze změny. Esenciální funkci věty Takebajaši definuje jako funkci „vypovídat o určitém objektu to, jakým způsobem se realizuje/existuje jeho určitá okolnost“ (Takebajaši 2008: 20).¹⁶ Tato funkce se prototypicky projevuje v oznamo-

vacích větách (*heidžóbun*). Jiné typy vět, tj. tázací (*gimonbun*), rozkazovací (*meireibun*) a jednoslovné substantivní věty (*meiši ičigobun*) tuto funkci vyjadřují neprototypicky, v závislosti na specifickém charakteru daného typu věty.¹⁷ Díky zavedení funkce v tomto pojetí lze za věty uznat i výpovědi tvořené jediným substantivem bez morfologického vyjádření pádu. Je to právě funkce, co přispívá ke specifikaci sémantického pólu jednoslovných vět. Současně je zachována dostatečná míra zobecnění, neboť funkcí je relativně omezené množství, a funkcí obdařená věta tak zůstává konceptem na rovině abstraktního systému jazyka.

Neeliptické jednoslovné věty vyvolávají otázku syntaktického vztahu – především pak syntagmatického – na obsahové rovině celého výrazu. Zde budeme vycházet z triadického pojetí významu, které navrhují Ikegami (2002) a Ikegami a Moriya (2009) a které jsme nastínili v oddíle 4.2. Zohlednění konceptu mluvčí je zásadní především pro popis obsahového pólu vět s některými tzv. soukromými predikáty v bezpříznakové funkci.¹⁸ U těchto případů je problematické hovořit o aktuální elipse jmenného závislého výrazu z několika důvodů. Jednak proto, že systém japonštiny disponuje vícečetnou skupinou výrazů, jejichž referentem může být mluvčí, především ale proto, že případy, kdy je výraz denotující mluvčího ve výpovědi explicitně přítomen, jsou ve většině případů příznakové. V příkladu níže je (32a) bezpříznaková, (32b) potom příznaková:

(32) a) <i>Urešii!</i>	To mám radost!
b) <i>Wataši wa urešii!</i>	Já mám teda radost!
já TOP šťastný.NPST!	

Jelikož vztah mezi konceptem mluvčí a soukromým predikátem platí pro celou skupinu případů vět se soukromými predikáty a lze jej formálně abstrahovat, pokládáme tento vztah za systémovou danost, a tedy za vztah syntaktický.¹⁹ Rozšíříme-li pojetí syntaktických vztahů tak, že pracujeme i s nulovými signifikanty (*signifiant zéro*), můžeme udržet pojetí věty jako pole syntaktických vztahů i u japonštiny, která nedisponuje flexí v té podobě jako čeština či některé jiné evropské jazyky.

Kromě funkce a syntaktického vztahu je zapotřebí uchopit také otázku **predikace** jako větotvorného prvku, jenž odliší větu od prostého syntagmatu. Přestože vázat intonační konturu s predikací (*čindžucu*), jak to činí Seidži Koike,²⁰ se může jevit funkční, je nutno uznat, že ne všechny výrazy vybavené intonační konturou odpovídají stejnou měrou obecnému schématu – větnému prototypu. Na tuto skutečnost poukazuje mj. Mikami (1954), který předvádí, že konstrukce s různými tvary predikativu disponují různou mírou schopnosti fungovat jako samostatné věty. Tuto schopnost fungovat jako samostatná věta Mikami označuje pojmem *čindžucudo*, stupeň predikace.²¹ Odstupňovanost predikativního charakteru určitého výrazu je zcela v souladu s naším prototypovým pojetím kategorií. Je však třeba poukázat na skutečnost, že míra „predikativnosti“ určitého výrazu není dána pouze morfologickou podobou predikativu, ale spíše je součinem více faktorů, z nichž tvar predikativu je pouze jedním dílčím činitelem. Jiným významným faktorem může být právě výše zmíněná intonační kontura.²² Tato skutečnost nás vede k zavedení pojmu **predikační náboj** – tím rozumíme míru schopnosti určitého výrazu plnit základní funkci věty. Nejvyšším predikačním nábojem disponuje prototypický příklad věty, tj. konstrukce s predikativem ve finitním tvaru a řádnou intonační konturou. Lze pozorovat, že v případech výpovědí, u nichž je predikační náboj oslaben (např. případy s jádrovým predikativem v nefinitním tvaru), existuje systémová tendence kompenzovat toto oslabení jinými než morfologickými prostředky (např. intonací). I jednoslovné substantivní věty tak díky intonaci mají dostatečný predikační náboj k tomu, aby byly chápány jako věty.

Na tomto místě můžeme stručně shrnout pojetí věty v japonském jazyce, jež bude výchozím pro práci s textovým materiálem v následujících kapitolách:

Věta je pole syntaktických vztahů, jež svojí podobou vyhovuje určitému obecnému prototypu. Jedná se tedy o konstrukci, která disponuje predikačním nábojem v dostatečné míře k tomu, aby mohla plnit základní větnou funkci, tj. vypovídat o určitém objektu to, jakým způsobem se realizuje/existuje jeho určitá okolnost.

Z definice vyplývá, že neexistuje ostrá hranice mezi výpověďmi větnými a nevětnými. V prototypovém pojetí kategorií je to však přirozené a současně tato skutečnost v žádném ohledu nebrání analýze, která je v této knize naším cílem.

Máme-li vymezenou větu jako pole syntaktických vztahů, u nichž budeme vyšetřovat charakteristiky podmětu, je zapotřebí přesunout pozornost k vymezení základních slovních druhů, jež se na větné členy přímo váží. Konkrétně podmět je přímo spojován se slovním druhem substantivum (N). Při vymezování slovních druhů budeme dále navazovat na aparát, jež rozvíjíme po celou čtvrtou kapitolu.

4.5 Klasifikace slovních druhů v japonštině

Hoskovec (mns(a)) hovoří o tradičních slovních druzích jako o třídách lexikálních jednotek, jež jsou morfologicky dobře disponovány k zastávání určitých syntaktických rolí. Zatímco sloveso vymezuje jako třídu lexikálních jednotek morfologicky dobře disponovanou k zastávání role přísudku, substantivum vymezuje jako „třídu lexikálních jednotek, morfologicky zvláště disponovaných pro syntaktické role podmětu a předmětu (ve vzájemném protikladu)“ (Hoskovec mns(a): 219). Pro vymezení slovních druhů tedy předpokládá větu, jako pole vztahů, vůči nimž lze slovní druhy definovat. Současně také koncept větněčlenských rolí v iniciálním bodě analýzy předchází konceptu slovních druhů.²³ Podobně japonská Školní gramatika vymezuje substantiva (*meiši*) jako výrazy, jež se mohou stát podmětem věty (Okimori a kol. 2006: 96). Příkladem teorie, kdy slovní druh předchází větnému členu, je aparát Seidži Koikeho, jenž větné členy váže na specifické větné stavby (*kóbun*), a tyto větné stavby pak vymezuje především podle toho, jaký slovní druh tvoří přísudkovou složku (viz 3.2.4). Především v tomto ohledu se u Koikeho jeví zásadní teorie slovních druhů, neboť vymezení hranice mezi substantivem a adjektivem (či substantivem a slovesem) je určující pro vymezení tematické a rematické větné stavby.

Přestože většina japonských lingvistických přístupů se snaží slovnědruhově zařadit všechny morfémy, ve vztahu k tématu naší knihy je zapotřebí vymezit pouze tzv. hlavní syntaktické kategorie a vázanost gramatických morfémů, tj. určit, zda např. výrazy *na* a *ni* v příkladu (33) jsou či nejsou ohebnou koncovkou výrazu *šizuka* (se kterým tvoří jeden fonotaktický celek), a zda tedy tento výraz klasifikovat jako neohebný (do stejné kategorie jako substantivum), či jako ohebný (do stejné kategorie jako sloveso či adjektivum).

(33) a)	<i>šizuka na hito</i>	vs.	<i>šizukana hito</i>	tichý člověk
b)	<i>šizuka ni naru</i>	vs.	<i>šizukani naru</i>	ztiší se

Při klasifikaci slovních druhů v této knize vycházíme primárně z přístupu japonského lingvisty Satoši Uehary, neboť ten je současně kognitivně založený – mj. vychází z pojetí kategorií s prototypovými efekty – a typologicky motivovaný.²⁴ Uehara (1998) nejprve řeší otázku vázanosti, následně pak podrobuje tradičně spatřované slovní druhy testu na příslušnost k syntaktickým kategoriím dle Croftova typologického aparátu. Kromě tří základních (a Croftem univerzálně uznávaných) tříd – substantivum (N), adjektivum (ADJ), sloveso (V) – se Uehara zaměřuje na vymezení v japonštině tradičně problematických skupin výrazů, jimiž jsou jmenná adjektiva (NA) a verbální substantiva (VN).

Croft (1991) využívá pro určení hlavních syntaktických kategorií dvě samostatná, leč vzájemně provázaná kritéria. Prvním je sémantická třída, druhým pak pragmatická funkce. Sémantické třídy jsou tři: Objekty, Vlastnosti a Akce. Jejich prototypům pak odpovídají prototypická substantiva, adjektiva a slovesa.²⁵ Toto sémantické hledisko je následně doplněno parametrem pragmatické funkce. Základní pragmatickou funkcí je zde propoziční akt. Ovšem zatímco Hoskovec (2010: 193) pro inicializaci posloupnosti syntaktických vztahů v hierarchii věty předpokládá pouze akt predikace, jímž je nastolen přísudek, Croftův aparát pracuje navíc také s aktem reference (ten pokládá za nejdůležitější) a s aktem modifikace.²⁶ Croft (1991: 52) dále specifikuje, že funkcí reference je umožnit posluchači „identifiko-

vat určitou entitu jako to, o čem mluvčí hovoří“. Funkcí predikačního aktu je potom sdělit „co mluvčí zamýšlí říci o tom, o čem mluví (o referentu)“. Modifikační akt je do značné míry sekundární a slouží k obohacení substantivního obrazu o dodatečné rysy. Kritéria sémantické třídy a pragmatické funkce jsou provázána v tom ohledu, že výrazy, jež označují objekty, jsou v jazycích morfologicky bezpříznakové v pragmatické funkci reference, výrazy, jež označují akce, jsou bezpříznakové v pragmatické funkci predikace a výrazy, jež označují vlastnosti, jsou bezpříznakové v pragmatické funkci modifikace.

Z výše uvedených pragmatických funkcí využívá Uehara funkci predikace pro vymezení ohebných (flektivních) a neohebných syntaktických kategorií.²⁷ Flexi v japonštině (*kacujō*) přitom definuje následovně:

„Určité slovo je ohebné, jestliže kořen tohoto slova v bezpříznakové predikační funkci vykazuje vázanost na zbytek slova (tj. na jeho koncovou část) do té míry, že tento (myšleno koncová část slova) zůstane [svázán s kořenem] i v příznakovějších predikačních funkcích (např. emfatické reduplikaci).“ (Uehara 1998: 71)

V níže uvedeném příkladu ilustrujeme vztah bezpříznakové predikace a příznakové predikace (z Ueharových příkladů volíme emfatickou reduplikaci, kterou zmiňuje v definici výše) s ohledem na vázanost gramatických morfémů k lexémům.²⁸ Gramém vázaný ke kořenu slova je klasifikován jako flektivní koncovka.

(34) bezpříznaková predikace	reduplikace pro emfasi
N <i>Hon da.</i> Je to kniha.	<i>Hora! Hon, hon!</i> Hele! Kniha!
NA <i>Kirei da.</i> Je to krásné.	<i>Hora! Kirei, kirei!</i> Hele! To je krásný!
ADJ <i>Furu.</i> Je to staré.	<i>Hora! Furu, furu!</i> Hele! To je starý!
V <i>Iku.</i> Jde to.	<i>Hora! Iku, iku!</i> Hele! Ono to jde! ²⁹

S využitím pragmatické funkce predikace tedy Uehara dělí syntaktické kategorie v japonštině na nominálie (*nominals*), tj. neohebné výrazy, jež jsou méně příznakové pro pragmatickou funkci reference, a predikativy

(*verbals*), tj. ohebné výrazy, jež jsou méně příznakové pro pragmatickou funkci predikace.³⁰ Právě nutnost připojení volného gramému v bezpříznakové predikační funkci (tj. v prostém sdělení) je znakem příznakovosti nominálií, a tudíž znakem jejich neohebnosti. Na základě ohebnosti jsou tedy NA klasifikována jako nominálie, což je rozdíl Ueharovy analýzy oproti japonské Školní gramatice či jiným deskriptivním aparátům japonštiny. V souvislosti s naším pojetím predikativnosti nastíněným v předchozím oddíle lze říci, že spona (ve tvaru *da* či jiných) je jedním z prostředků, jimiž substantiva a jmenná adjektiva ve funkci přísudku kompenzují nízký predikační náboj.

Konečné vymezení hlavních syntaktických kategorií – slovních druhů – s příslušnými definicemi lze tedy provést následovně:

Nominálie:

Substantiva (N) – jsou neohebná, pobírají pádové partikule a v modifikační funkci partikuli *no*.

Verbální substantiva (V) – jsou podskupinou substantiv, tedy jsou neohebná, pobírají pádové partikule a v modifikační funkci partikuli *no* nebo predikační formu s expletivním slovesem *suru*, dělá.

Jmenná adjektiva (NA) – jsou neohebná, nepobírají pádové partikule a v modifikační funkci pobírají konektém *na*.³¹

Predikativy:

Adjektiva (ADJ) – jsou ohebná, nemají imperativní tvary, potřebují morfém *-sa* připojený ke kmeni, aby mohla pobírat pádové partikule, predikátové tvary jsou v modifikační funkci jednoduše přiřazeny juxtapozicí, bez dalších gramatických morfémů.

Slovesa (V) – jsou ohebná, pobírají nominalizátory (např. *koto*, *no*), aby mohla pobírat pádové partikule, predikátové tvary jsou v modifikační funkci jednoduše přiřazeny juxtapozicí, bez dalších gramatických morfémů.

Některé tradiční slovní druhy, např. adverbia (*fukuši*) či atributiva (*rentaiši*), mezi hlavní slovní druhy zařazeny nejsou, pro naši vlastní analýzu však v tuto chvíli jejich zavedení bezprostředně nepotřebujeme. Zavedené kategorie pak v různých ohledech vykazují prototypové efekty. Verbální substantiva (VN), tj. výrazy jako *benkjó* (studium), *kenkjú* (výzkum), *dorjoku* (úsilí), *kopí* (kopie, kopírování), jsou neprototypickými členy kategorie substantivum. Sémanticky mají rysy akcí, což se u nich projevuje morfologicky, např. v predikační funkci. Podobně NA jsou méně prototypickými nominálii než N, neboť sdílejí sémantické charakteristiky s ADJ (např. stupňovatelnost). Některá slovesa také mohou být vzdálená slovesnému prototypu a být blíže kategorii ADJ (morfologicky se to u nich může projevovat např. absencí imperativního tvaru). Slovní druhy tak tvoří kontinuum s neostrými hranicemi. Tato neostrost je dána mj. dynamičností konceptualizačních operací při utváření významu. V systému japonského jazyka je variabilita sémantické struktury lexémů doložitelná konstruovatelností slovnědruhového zařazení, skrze které výraz dostává konkrétní sémantické charakteristiky. To se týká především výrazů, jež ve svém sémantickém pólu mají koncepty na pomezí kategorií. Příkladem jsou výrazy, jež vykazují morfosyntaktické charakteristiky substantiv a jmenných adjektiv. Viz jednotlivé dvojice výrazů v (35):³²

(35) a) <i>heiwa na kuni</i>	mírumilovná země
b) <i>heiwa no šiša</i>	posel míru
c) <i>kenkó na hito</i>	zdravý člověk
d) <i>kenkó no džótai</i>	zdravotní stav
e) <i>motto heiwa na kuni</i>	mírumilovnější země
f) <i>motto kenkó na hito</i>	zdravější člověk
g) <i>*motto heiwa no šiša</i>	
h) <i>*motto kenkó no džótai</i>	

Příklady (35a) – (35d) ukazují, že výrazy *heiwa* či *kenkó* mohou být konstruovány buď jako N, nebo jako NA. Užití v konstruování NA pak umožňuje stupňovatelnost, jak dokládají příklady (35e) a (35f). Nízká přijatelnost pří-

kladů (35g) a (35h) ilustruje, že výraz, konceptualizovaný jako N (tj. prototypicky sémantický objekt), nepřipouští stupňovatelnost (tj. sémantickou charakteristiku vlastností, prototypických adjektiv).

U výrazů, jež vykazují pomezí charakteristiky, lze uvažovat také o alternativní strukturní analýze: uznáme, že v systému japonského jazyka existují dva typy homonymních výrazů s rysy [+ADJ] a [+N]. Zde představená kognitivní analýza zohledňující konceptualizační operace (konstruování) se však jeví jako efektivnější, neboť analýza s využitím syntaktických rysů je problematická pro postihnutí graduálního přechodu mezi kategoriemi N a VN u konkrétních mluvčích, který ilustruje Uehara (1998: 140–142).³³ Kromě toho je cílem Ueharovy klasifikace slovních druhů nejen nastínit strukturaci lexikálních jednotek v systému japonského jazyka, ale skrze zohlednění sémantické roviny také poukázat na motivace této strukturace.

Z výše nastíněné kategorizace slovních druhů je patrné, že na rozdíl od generativisticky orientovaných přístupů neoperujeme s výrazem *džibun* jako se zvrtným zájmenem, neboť pro zavedení kategorie zájmeno není v systému japonského jazyka morfosyntaktické opodstatnění. Z toho také vyplývá, že je problematické klasifikovat Šibataniho test podmětovosti, který využívá právě výrazu *džibun* (viz bod 4 ve (14), část 3.3.1), jako test ryze syntaktický. Z hlediska slovnědruhového zařazení vykazuje výraz *džibun* všechny rysy substantiva.³⁴

Přestože kognitivně-typologicky orientovaný přístup ke klasifikaci slovních druhů bere výrazný ohled na sémantický pól klasifikovaných výrazů, zásadní roli v něm hrají distribuční kritéria, tj. v jakém typu konstrukci se určitý výraz může vyskytovat. V předchozím oddíle jsme také větu vymezili jako určitý typ konstrukce. Pro potřeby analýzy japonského podmětu v nadcházejících kapitolách je tedy nutné vyjádřit se ke statusu konstrukcí, o něž se náš aparát – ve shodě s kognitivně orientovaným pojetím jazyka – opírá. Tomu tedy věnujeme následující oddíl.

4.6 Status konstrukcí v analýze japonského PODMĚTU

Jedním ze základních konceptů kognitivních přístupů k jazyku je konstrukce. Oproti běžnému užívání zde „konstrukce“ neznamena jen specificky usouvztažněné spojení jazykových jednotek (jako např. „pasivní konstrukce“, „tranzitivní konstrukce“ apod.). Jedná se o základní teoretický konstrukt, který lze definovat jako symbolické spojení/jednotu formy a obsahu. Jinými slovy, konstrukce v kognitivní lingvistice značí do značné míry totéž, co ve strukturální lingvistice pojem znak. Konstrukcí tak může být nejen věta, ale i syntagma, slovo, dokonce i samostatný morfém. Význam konstrukcí v jazykovědných teoriích lze doložit mj. zformováním celé řady teoreticko-metodologických rámců, jež se označují jako konstrukční gramatiky.³⁵

Pojetí konstrukce jako symbolické jednotky s sebou přirozeně nese určité důsledky pro podobu lingvistického modelu. Především jde o elementární status konstrukcí. Výpovědi, coby elementární jednotky jazykové komunikace, jsou konkrétními případy konstrukcí. Vymezení věty, které jsme předvedli v oddíle 4.4, tak představuje pouze metodologický nástroj, jenž má za cíl usnadnit soustředění pozornosti na určitý typ konstrukcí. Dalším důsledkem pojetí konstrukce jako symbolické jednotky je přístup k lexikálním a gramatickým prvkům jako k souvislému kontinuu, v němž lexikální a gramatické prvky primárně představují polarizaci v míře schematičnosti obsahového plánu – zatímco lexémy disponují bohatým specifickým obsahovým plánem, gramémy se vyznačují vysoce schematickým obsahem. V systému jazyka neexistují žádné ryze formální prvky bez jakéhokoliv konceptuálního obsahu. Přirozeně lze nacházet jednotky uprostřed daného kontinua či pozorovat posun určité konstrukce od jednoho pólu směrem k druhému.³⁶ Jakákoliv ostrá hranice mezi lexikem a gramatikou je potom nutně problematická a *ad hoc*.³⁷

Jak ovšem poukazuje William Croft ve své Radikální konstrukční gramatice, nejzásadnější roli hrají konstrukce v typologickém a teoreticko-lingvistickém přístupu k jazykovým kategoriím a syntaktickým vztahům (Croft 2001a, 2005, 2007 aj.). Lingvistické přístupy, které pokládají kate-

gorie jako podmět či substantivum za prvotní a atomické na základě distribučních analýz, se dostávají do zásadních metodologických a logických rozporů. Jazykové kategorie jako např. slovní druhy jsou stanovovány na základě distribučních vlastností výrazů v určitých konstrukcích konkrétního jazyka. Jiné jazyky však daným typem konstrukcí disponovat nemusí. Jak jsme předvedli v předchozím oddíle, Hoskovec (mns(a)) například užívá pro vymezení slovního druhu substantivum ve flektivních jazycích (čeština, litevština) takový typ konstrukcí, v nichž výrazy vykazují určitý typ flexe, čímž jsou způsobilé pro určité syntaktické role (podmět, přímý předmět). Jazyky jako japonština však tímto typem konstrukcí nedisponují, a proto u nich nelze apriorně předpokládat kategorii substantivum – přinejmenším ne v té podobě, v jaké by daná kategorie figurovala v češtině či litevštině –, což celkově zpochybňuje univerzálnost kategorie substantivum jako takové (ať již v rámci univerzální gramatiky, či jinak). Nekompatibilita konstrukcí se však netýká pouze jazykových kategorií z typologické perspektivy, tj. napříč jazyky. I v rámci jednoho jazyka lze běžně najít neshody v charakteru konstrukcí, které činí určování gramatických kategorií problematickým. Jako příklad zde může posloužit Kanajova argumentace proti Šibataniho využívání konstrukcí s výrazy uctivosti (*sonkeigo*) pro určení podmětu (viz příklad (28) v části 3.4.2). Považování gramatických vztahů a kategorií, jako je podmět, za atomické, prvotní syntaktické prvky (a jazykové univerzálie) je problematické především z následujícího důvodu: K určení kategorií se využívají konstrukce – to je podstata distribuční metody. Poté jsou však určené kategorie pojímány jako prvky syntaktické reprezentace a jsou využívány k určování jednotlivých konstrukcí. Takový postup je tedy nevyhnutelně zatížen cirkularitou (Croft 2001a: 45; Croft 2005: 282). Z tohoto důvodu je nutno odmítnout pojetí kategorie podmět jako prvku univerzální gramatiky i jako univerzální, empiricky doložitelné syntaktické kategorie obecně. Yehudou Falkem představené obecné charakteristiky podmětu (viz (1) v oddíle 2.5) se jeví jako kritéria, jež mají v *ad hoc* zvolených konstrukcích doložit přítomnost apriorně stanoveného konceptu. Totéž lze říci o Šibataniho testech podmětu v japonštině (viz (14) v části 3.3.1).

Pojetí konstrukcí, které jsme nastínili výše, má zásadní důsledky pro naši analýzu japonských konstrukcí a hledání charakteristik podmětu v systému japonského jazyka. Předně, konstrukce jsou jazykově specifické. Tranzitivní konstrukce v japonštině nevykazují stejné charakteristiky jako tranzitivní konstrukce v češtině či angličtině. Platí to samozřejmě nejen pro konstrukce tranzitivní, ale pro konstrukce obecně. Jsou-li jazykově specifické konstrukce, znamená to, že i kategorie z konstrukcí odvozené jsou jazykově specifické. To nás zavazuje k odmítnutí otázky „Jak se v japonštině formálně manifestuje podmět coby prvek univerzální gramatiky.“ Zajímá-li nás podmět v japonštině, zajímá nás nadále pouze „specificky japonský podmět“. Syntaktické kategorie však nejsou pouze jazykově specifické, ale také konstrukčně specifické. Jazykově specifický charakter konstrukcí neznamená, že konstrukce nelze rozkládat na dílčí části. Konstrukce mohou být komplexními útvary, složenými z dílčích konstrukcí.³⁸ Analýza tak může směřovat na kategorizaci vybraných konstrukcí podle vztahu k vybranému prototypu. Kategorie podmět v japonštině tudíž může představovat z vybraných konstrukcí derivovaný deskriptivní konstrukt. Přeloženo do jazyka funkčně-strukturální jazykovědy, z konkrétních textů (výpovědí) lze abstrakcí odvodit podmět jako součást abstraktního jazykového systému – deskriptivního konstrukt. To bude také jeden z hlavních cílů následujících kapitol.

4.7 Shrnutí kapitoly

Cílem čtvrté kapitoly bylo představit základní teoreticko-metodologická východiska, s nimiž hodláme přistupovat k analýze japonských výrazů a konstrukcí, jež bývají předmětem snah o klasifikaci podmětu v systému japonského jazyka (tyto jsme do značné míry představili v kapitole 3). Zavázali jsme se přistupovat k jazyku jako k systému konvencionalizovaných funkčních symbolických jednotek, jehož struktura odráží určité obecné kognitivní mechanismy interpretanta, tj. jazykového subjektu (mluvčího), a současně je jimi motivována. Držíme se tedy závazku strukturálního, funkčního,

kognitivního a závazku zobecnění. Za předmět analýzy si bereme specifický typ konstrukcí, tj. jazykových jednotek znakové povahy, jež jsou vybaveny dostatečným predikačním nábojem k tomu, aby mohly plnit základní větovou funkci a odpovídat tak obecnému prototypu kategorie věta. U těchto konstrukcí analyzujeme nejen jejich formální rovinu, ale také jejich rovinu obsahovou, tj. sémantickou. K jazykovému významu pak přistupujeme jako k referenčnímu vztahu, nikoliv však v pojetí objektivistickém, nýbrž jako ke vztahu projekce mezi konceptuálně motivovaným výrazem a konceptualizovanou referenční situací, kde jako součást konceptuální roviny uznáváme také důležitost konstruování. Nastínili jsme také pojetí prototypických slovních druhů – hlavních syntaktických kategorií – v japonštině, stanovených typologicky a kognitivně, kdy každá lexikální jednotka má kromě distribučních a morfologických vlastností (obzvláště dispozice flexe) také určitý konceptuální obsah.

V následující kapitole tedy podrobíme analýze především konstrukci [N *ga*], respektive [NP *ga*] v rámci různých typů komplexnějších konstrukcí – vět –, abychom zjistili, zda je možno nalézt nějaké zobecňující charakteristiky, kterými by bylo možno opodstatnit klasifikaci konstrukce [NP *ga*] jako kategorie podmět v japonském jazyce.